

اصول و قواعد حاکم بر بازرسی کالا از منظر حقوق ایران و حقوق بین‌الملل

امیر محمدی^۱، محمد مهدی حیدری^۲، سهیلا مرادی قلعه^۳

^۱ کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات ایلام (نویسنده مسئول)

^۲ کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمین.

^۳ کارشناس ارشد فقه و حقوق جزا، دانشگاه غیرانتفاعی ادیب مازندران

چکیده

بازرسی کالا یکی از موضوعات مهم در حقوق داخلی و حقوق تجارت بین‌الملل است، به طوری که خریدار اگر بخواهد به عدم مطابقت کالا با قرارداد استناد کند باید اقدام به بازرسی کالا نماید. امروزه شرکت‌های بازرسی کالا یکی از اجزاء مهم تجارت جهانی می‌باشند که از وجود آن‌ها برای کنترل کمیت، کیفیت و بسته بندی کالا و جلوگیری از ورود و صدور کالای نامرغوب استفاده می‌گردد. کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا در ماده ۳۸ و ۳۹ اصولی را به ترتیب برای بازرسی کالا و ارسال اخطار عدم انطباق پیش بینی نموده است. بر طبق این اصول خریدار بایستی کالاها را مورد بازرسی قرار داده و چنانچه مطابق با قرارداد نباشد یا مورد ادعای شخص ثالث باشند اقدام به ارسال اخطار عدم انطباق در مهلت متعارف بنماید. وجود بازرسی در جهت حفظ منافع خریدار و جلوگیری از راه‌های تقلب در تجارت بین‌المللی و تأیید کالای موضوع قرارداد از همه لحاظ امری ضروری محسوب گردیده است. از آنجا که در قراردادهای بیع بین‌المللی اصولاً فاصله زیادی بین خریدار و فروشنده وجود دارد، مطلوب است که موضوع بازرسی در این حیطه مطرح گردد. این امر می‌تواند توسط هر یک از طرفین قرارداد صورت پذیرد، اما با پیشرفت علم و تکنولوژی چنین امری کمتر رخ می‌دهد. همچنین فن و تخصص خاص و پیشرفته‌ای لازم بوده که از عهده طرفین خارج است. اگر بازرسی کالا در قرارداد بیع گنجانده شود، اکثراً توسط بازرس مستقل و بر اساس قرارداد جداگانه صورت می‌پذیرد.

واژه‌های کلیدی: بازرسی کالا، کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا، عدم مطابقت کالا، طرفین قرارداد، بازرس مستقل

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

امروزه بازرسی کالا جزء اصلی و مشخصی از بازرگانی بین‌المللی شده و فعالیت‌های بازرسی خود دارای شبکه جهانی استانداردسازی گردیده‌اند و از نظر جهانی بازرسی دارای ارزش بالایی است. تنها سند بین‌المللی که بازرسی کالا در آن مورد اشاره قرار گرفته، کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا است. انطباق کالای موضوع معامله با شرایط پیش‌بینی شده در قرارداد یکی از عناصر اصلی ایفای صحیح تعهدات قراردادی از جانب فروشنده تلقی شده و در صورت غیر منطبق بودن کالا با قرارداد، طرف مقابل از حقوقی برخوردار خواهد بود که لازمه استناد به آن بازرسی کالا و کشف عدم انطباق و ارسال اخطار آن به بائع است. بر خلاف تصور رایج، مفهوم بازرسی کالا منحصر در بازرسی کیفیت مبیع نیست، بلکه به کمیت، بسته بندی و مواردی از این قبیل نیز توسعه می‌یابد. (شعاریان و رحیمی، ۱۳۹۳، ۷۵) وجود فاصله مکانی بین طرفین قراردادهای بین‌المللی، تخصصی شدن امور، و انجام هر بخش توسط متخصص مربوطه، سبب گردیده که در قراردادهای بیع بین‌المللی کالا و سایر قراردادهای مربوط به مبادله بین‌المللی کالا نظیر حمل و نقل، هر یک از طرفین قرارداد برای احراز صحت انجام تعهدات توسط طرف دیگر قرارداد با استفاده از مکانیزم‌های حقوقی صحیح و حمایتی، از خدمات فنی و تخصصی مؤسسات و شرکت‌های بازرسی مستقل استفاده نمایند. در حقوق ایران، تعهدی برای بازرسی کالا در قانون مدنی برای خریدار مقرر نشده است. لذا این مسئله به معنی عدم وجود چنین تعهدی به طور کلی نمی‌باشد، بلکه چنانچه تعهد بازرسی در عرف خاص همچون عرف بازرگانی پیش‌بینی شده باشد، می‌توان این امر را در حقوق ایران نیز پذیرفته شده دانست. در خصوص تکلیف خریدار برای بازرسی کالا بایستی اشاره کرد که عدم انجام بازرسی موجب مسئولیت خریدار نمی‌گردد یا نقض قرارداد یا قانون به شمار نمی‌آید ولی خریدار در صورتی که اقدام به بازرسی کالا ننماید و متعاقباً عدم مطابقت کالاها آشکار گردد از آنجایی که در مهلت متعارف اقدام به ارسال اخطار ننموده لذا حق استناد به عدم مطابقت را از دست می‌دهد. لذا با دقت در ماهیت بازرسی می‌توان به این نتیجه رسید که بازرسی کالا جنبه طریقیّت دارد نه موضوعیت. لذا حتی اگر خریدار به هر طریقی غیر از بازرسی کالا متوجه عدم مطابقت گردد، می‌تواند از ضمانت اجرای آن استفاده نماید. (صفایی، ۱۳۹۰، ۱۱۶) بنابراین در این مقاله اصول و قواعد حاکم بر بازرسی کالا از منظر حقوق ایران و حقوق بین‌الملل را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۱- تاریخچه و مفهوم بازرسی کالا

بازرسی به شیوه نوین آن از قرن هیجدهم میلادی به بعد با شروع انقلاب صنعتی به وجود آمد. با رشد روزافزون و سریع تجارت بین‌الملل بعد از جنگ جهانی اول عامل تازه‌ای وارد بازرگانی بین‌المللی شد که عبارت بود از تضمین و تحویل کمی و کیفی کالا مطابق شرایط قرارداد و در دهه‌های آخر جنگ جهانی دوم آزادی رو به افزایش تجارت بین‌الملل و گسترش تولیدات و

توزیع تکنولوژی باعث شد تا به مرور سازمان‌های استاندارد و بازرسی در سطح ملی و بین‌المللی ایجاد شوند. در هیچکدام از قوانین ایران به صراحت از بازرسی کالا بحث نشده است. از نظر بین‌المللی، بازرسی کالا در ماده ۳۸ قانون متحدالشکل بیع بین‌المللی پیش‌بینی شده بود. پیش‌نویس این قانون که در سال ۱۹۷۲ به مرحله اجرا درآمد توسط دولت هلند در لاهه در سال ۱۹۵۱ ارائه شد و نهایتاً منجر به پذیرش دو کنوانسیون قانون متحدالشکل بیع بین‌المللی (ULIS) و قانون متحدالشکل انعقاد قراردادهای بین‌المللی (ULFC) در سال ۱۹۶۴ گردید. به دلیل عدم موفقیت کنوانسیون‌های لاهه، کمیسیون حقوق تجارت بین‌الملل سازمان ملل متحد مأمور تهیه طرحی نو گردید و پس از سال‌ها در تاریخ ۱۰ مارس ۱۹۸۰ کنفرانس سازمان ملل در وین پایتخت اتریش برگزار شد و کنوانسیون بیع بین‌المللی کالاها (CISG) بدون هیچ رأی مخالفی مورد پذیرش قرار گرفت. در ماده ۳۸ کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا نیز بازرسی کالا و همچنین مواد مربوط به مطابقت کالاها و الزامات مرتبط با آن در بخش دوم با تفاوت‌هایی مقرر شده است. (داراب‌پور، ۱۳۷۴، ج ۱، ۴۱-۴۶) بنابراین، تنها سند بین‌المللی که بازرسی کالا در آن مورد اشاره قرار گرفته، کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا (CISG) است که در بخش دوم تحت عنوان «مطابقت کالا و ادعاهای اشخاص ثالث» بحث بازرسی و مطابقت کالاها را به طور مفصل مورد بررسی قرار داده است. به طور کلی، بازرسی کالا یکی از مهمترین و حساس‌ترین حلقه‌های زنجیره صادرات و واردات کالا است. این امر به علت فراگیری و جهانی بودن به یکی از تخصصی‌ترین و پیچیده‌ترین مراحل در امر صادرات و واردات تبدیل شده و برای آسان‌سازی این جریان و اطمینان از مرغوبیت کالا در مراحل بازرسی از یک سری استانداردهای فراگیر و مورد قبول همه کشورها استفاده شده است. وظیفه تدوین این استانداردها بر عهده کمیته جهانی استاندارد (ایزو) است که بیشترین کشورهای جهان در آن عضو هستند. بازرسی مجموعه عملیاتی اعم از بازرسی، بررسی، نمونه برداری، اندازه‌گیری، آزمایش و یا عملیات مشابهی است که توسط بازرس مستقل به منظور تعیین کمیت، کیفیت و سایر ویژگی‌های کالا، تأسیسات و یا خدمات مورد معامله و تطابق نتایج حاصله با مشخصات و شرایط مندرج در قرارداد خرید صورت می‌گیرد. در عرف تجارت بین‌الملل، بازرسی یا سورویانس عبارتست از انجام عملیات بازرسی و بازرسی کالا از نظر کیفی، کمی و نوع بسته بندی و نظارت بر بارگیری و مطابقت مشخصات به دست آمده از اجرای عملیات بازرسی با مشخصات و شرایط مندرج در قرارداد خرید. همچنین موضوع بازرسی امری است که در تنظیم قراردادهای خرید و فروش و سفارش کالاها و روابط با مؤسسات بازرسی باید به طور روشن و صریح بیان گردد. در بازرسی کالا معمولاً کالاهای سفارشی به صورت ساخته شده آماده بازرسی هستند. در این راستا ممکن است بازرسی حین ساخت قبلاً توسط سازمان دیگری انجام شده یا فقط بازرسی نهایی کالا مورد توافق مشتری و فروشنده (سازنده) قرار گرفته باشد. بیشتر تولیدات مربوط به سازندگان صنایع نفت، گاز و پتروشیمی همچون لوله، اتصالات، پیچ و مهره، شیر، پمپ و انواع تجهیزات برق و ابزار دقیق معمولاً به صورت نهایی و پیش از حمل بازرسی می‌شوند. از آنجایی که کالاهای یاد شده در حین ساخت مورد

بازرسی قرار نگرفته‌اند، بنابراین بازرسی از کالا در یک مرحله (یا بازدید) بسیار حساس و دشوار خواهد بود. در بازرسی کالا مسلماً مهمترین وظیفه یک بازرس، کنترل مدارک فنی ساخت و کنترل کیفیت کالا (انطباق محصول) خواهد بود، چرا که بسیاری از مراحل ساخت و آزمون‌های مرتبط کالا از قبل انجام شده و بازرس حضور نداشته است. قبل از انجام بازرسی محصول و بررسی مدارک، بازرس باید به طور کامل از چگونگی این کار، شرایط تحویل کالا، الزامات قرارداد و درخواست مشتری اطلاع کامل داشته باشد. تدوین کلی استانداردهای بازرسی بر عهده «ISO» است.

۱

۲- انواع بازرسی کالا

انواع بازرسی کالا از جهات مختلفی قابل تقسیم و بررسی است، به طوری که بازرسی به اعتبار زمان آن به دو قسمت بازرسی پیش از حمل و پس از حمل و همچنین به اعتبار متصدی آن به بازرسی سازمانی و شخصی تقسیم می‌گردد.

۲-۱- بازرسی پیش از حمل

برای جلوگیری از اختلافات و رفع مشکلات، از مدت‌ها قبل سعی گردیده که با استفاده از مکانیزم‌های خاص موجبات ایجاد اختلاف بین خریدار و فروشنده به حداقل ممکن کاهش یابد و در این رابطه موضوع بازرسی کالا در مبدأ و قبل از حمل به عنوان یکی از ابزارهای مهم در جهت کاهش و یا رفع اختلاف بین متعاملین مطرح بوده است. با انجام خدمات بازرسی قبل از حمل، خریدار می‌تواند با پیش‌بینی‌های لازم و انتخاب یک شرکت بازرسی کننده امین و معتمد شرایطی را فراهم آورد که اولاً مشکلی ایجاد نگردد، ثانیاً در صورت بروز مشکل مدارک و شواهد کافی دال بر چگونگی شرایط کالا قبل از حمل در اختیار داشته باشد. امروزه شرکت‌های بازرسی کالا یکی از اجزای مهم تجارت جهانی می‌باشند که از وجود آن‌ها برای کنترل کمیت، کیفیت و بسته بندی کالا و جلوگیری از ورود و صدور کالای نامرغوب استفاده می‌گردد. حتی در برخی موارد از سازمان بازرسی کننده درخواست می‌شود که قیمت کالاها را نیز بررسی کرده و آن را با کالاهای مشابه مقایسه نماید. (اشمیتوف،

۱۳۷۸، ج ۱، ۲۱۸)

۲-۲- بازرسی پس از حمل

بعد از تحویل کالا به خریدار بازرسی کالا بر عهده خریدار می‌باشد که در این شرایط نیز خریدار بر اساس کنوانسیون مخیر است که خود اقدام به بازرسی کالا نماید یا شخص دیگری را به این کار بگمارد.

۲-۳- بازرسی سازمانی

یکی از دغدغه‌های دائمی فروشندگان و خصوصاً خریداران هنگام انجام معاملات بین‌المللی و خرید کالا، عدم اطمینان به طرف مقابل و تردید در انجام تعهدات تقبل شده از طرف وی می‌باشد. در این راستا یکی از ابزارهایی که می‌تواند مورد توجه قرار گیرد و با استفاده از آن مسئولیت‌های فروشنده قبل از حمل کالا و دریافت پول مورد بررسی و کنترل قرار داده شود، بهره‌گیری از خدمات شرکت‌های بازرسی می‌باشد که با اعمال نظارت، کنترل کمی و کیفی کالای خریداری شده، موجب کاهش اختلافات آتی ما بین خریدار و فروشنده می‌گردد. قرارداد منعقد در زمینه بازرسی کالا، قرارداد بازرسی نامیده می‌شود. سازمان‌های بازرسی کننده اقدام به صدور گواهی‌های متعددی می‌نمایند که گواهی کیفیت و گواهی بازرسی از جمله آن‌ها می‌باشند. گواهی‌های کیفیت به طور کلی دو نوع هستند: «گواهی‌های کیفیت خطاب به همگان و گواهی‌های مقتضیات قرارداد خطاب به طرفین قرارداد.» صدور گواهی کیفیت توسط سازمان بازرسی کننده بستگی به توافق طرفین در ضمن قرارداد دارد. به عنوان مثال خریدار ممکن است از سازمان بازرسی کننده گواهی کیفیت توسط کارشناسان یا گواهی کیفیت مبنی بر تطابق کالا با نمونه استاندارد و ... بخواهد. در صورتیکه در گواهی کیفیت مقرر شود که این گواهی نسبت به کیفیت نهایی است، در این صورت برای طرفین الزام آور خواهد بود و امکان ابطال آن فقط توسط یک دادگاه یا دیوان داوری یا توسط خود گواهی کننده وجود دارد. گواهی بازرسی نیز ممکن است توسط سازمان‌های بازرسی کننده صادر گردد. چنانچه طرفین روش خاصی برای بازرسی مدنظر داشته باشند یا اطلاعات خاصی در مورد کالاها مورد نیاز باشد، بایستی در اختیار سازمان قرار داده شود.

۲-۴- بازرسی شخصی

این نوع از بازرسی به دو قسمت بازرسی مستقیم توسط خریدار و بازرسی غیرمستقیم توسط شخص ثالث است.

۲-۴-۱- بازرسی مستقیم توسط خریدار

بعد از تحویل، خریدار می‌تواند شخصاً کالاها را بازرسی نماید. بند ۱ ماده ۳۸ کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا در این خصوص مقرر می‌دارد که خریدار می‌تواند ظرف کوتاه‌ترین مدتی که با توجه به اوضاع و احوال عملاً ممکن باشد، کالا را بازرسی نماید.

۲-۴-۲- بازرسی غیرمستقیم توسط شخص ثالث

در بند ۱ ماده ۳۸ کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا که مقرر داشته مشتری باید ظرف کوتاه‌ترین مدتی که با توجه به اوضاع و احوال ممکن باشد، کالا را بازرسی یا موجبات بازرسی آن را فراهم نماید، لزومی بر اینکه بازرسی توسط خود شخص صورت گیرد وجود ندارد و آنچه لازم است صرف بازرسی است. بنابراین بازرسی می‌تواند توسط شخص ثالث یا تحت شرایطی مثلاً اگر خریدار کالاها را با فروش کرده باشد توسط خریدار دوم صورت پذیرد و نکته قابل توجه این است که اگر خریدار دوم بازرسی را انجام ندهد، در این صورت هر دو حق استناد به عدم مطابقت را از دست می‌دهند. (داراب‌پور، ۱۳۷۴، ۱۲۶) در برخی از شرایط که کالاهای فروخته شده بسیار پیچیده هستند، ممکن است به یک متخصص برای بازرسی نیاز باشد. به علاوه طرفین قرارداد ممکن است در ضمن قرارداد تعیین کنند که کالاها به چه روشی مورد بازرسی قرار خواهند گرفت و حتی در بسیاری از موارد طرفین در مورد بازرسی معین نیز به توافق می‌رسند به این معنا که در مورد شرایط جزئی بازرسی نیز توافق به عمل می‌آورند. تجویز توافق بر خلاف شرایط کنوانسیون، از ماده ۶ آن برداشت می‌شود که استثناً کردن مقررات کنوانسیون با عدول و تغییر از آن را جایز شمرده است. بنابراین طرفین می‌توانند بر خلاف ماده ۳۸ توافق کنند و قواعد جزئی‌تری را مقرر بکنند.

۳- اهداف بازرسی کالا در بیع بین‌الملل

از آنجا که در عصر حاضر پرداخت وجه کالا بیشتر از طریق اعتبار اسنادی است و در این روش معمولاً بانک وجه قرارداد را به محض ارائه اسناد حمل و فقط در صورت تطبیق ظاهری اسناد با مواد و شرایط اعتبار به فروشنده پرداخت می‌کند، بنابراین بانک مسئولیتی در مورد وجوه کالا، حمل کالا و تطبیق مشخصات آن با موارد تعیین شده در قرارداد به عهده نمی‌گیرد و مسئولیتش فقط در انطباق صورت ظاهر اسناد ارائه شده توسط بانک قبل از رؤیت کالا در مقصد توسط خریدار و یا نماینده مورد اعتماد وی صورت می‌گیرد. در اینجا چیزی که به خریدار اطمینان می‌دهد که واقعاً وجه در مقابل وجود و حمل کالای مورد نظر است مسأله بازرسی است. این اهداف در قراردادهای داخلی تا حدودی با قراردادهای بین‌المللی تفاوت دارند. به طور کلی هدف از بازرسی، انجام بازرسی نهایی، بسته بندی، مطابقت کالا با پیش فاکتور یا مورد سفارش و صدور گواهینامه مطابق استانداردهای تعیین شده می‌باشد. در واقع هدف، اطمینان از تطبیق مشخصات کالای حمل شده با آنچه در قرارداد تعیین

شده است. اصل در بازرسی حفظ حقوق خریدار بوده و بدیهی است که چنانچه پس از صدور گواهی بازرسی و تأیید انطباق، کالای تحویل شده فاقد شرایط قرارداد باشد، خریدار حق رجوع به متصدی حمل و بیمه را از بابت خسارات وارده خواهد داشت و چنانچه ثابت نماید کالا از بدو تحویل به متصدی حمل فاقد شرایط بوده و در واقع گواهی بازرسی به طور غیرواقعی صادر شده است، می‌تواند آن را رد نماید. (پورسید، ۱۳۷۳، ۶۷) همیشه در بازرسی حفظ منافع دولت به خصوص در زمان وجود محدودیت‌های ارزی در نظر گرفته می‌شود. اهداف بازرسی تنها زمانی می‌توانند به بهترین نحو و با کمترین مشکلات بعدی تحقق یابند که حدود مسئولیت‌ها، برای همگان کاملاً روشن بوده و کارفرمایان اختیارات متناسب با مسئولیت خواسته شده را از طریق دستور کار دقیق و روشن به مؤسسه بازرسی بدهند و مؤسسه بازرسی هم با درک مسئولیت‌های حقوقی و اخلاقی خود و با احساس وظیفه واقعی به انجام بازرسی بپردازد. به طور کلی مطالبی که در اهداف بازرسی کالا در بیع بین‌الملل مطرح هستند عبارتند از: تأیید قابلیت سیستم مدیریت کیفیت فروشنده و یا سازنده، تأیید مطابقت کیفیت و کمیت کالا، تأیید مطابقت کالا از لحاظ زمان ساخت، محل ساخت یا تولید و مبادله کالا، تأیید تناسب بسته بندی و حمل کالا.

۴- آثار تلف کالا با ورود خسارت به آن در حین بازرسی

یکی از موضوعاتی که در ارتباط با بازرسی کالا نیازمند بازرسی می‌باشد این است که اگر در نتیجه بازرسی کالا تعدادی از کالای موضوع قرارداد تلف شود یا متحمل خسارت گردد، آیا چنین امری می‌تواند در امکان استفاده از حق فسخ خریدار یا مطالبه اجرای جایگزین در صورت فراهم بودن شرایط آن‌ها مانعی ایجاد کند یا خیر؟ طرح اسین سؤال از حکم ماده ۸۲ کنوانسیون ناشی می‌شود که به موجب آن هرگاه برای مشتری اعاده کالا عمدتاً به همان وضعیتی که آن‌ها را دریافت داشته است مقدور نباشد، حق اعلام فسخ یا الزام بایع به تسلیم بدل کالا را از دست خواهد داد. در پاسخ باید بین دو مورد قائل به تفکیک شد. وضعیت اول شامل مواردی است که خریدار با سوءنیت در بازرسی کالا عامل منحصر در ورود خسارت به کالا یا تلف آن است. به عنوان مثال، هرگاه مورد معامله اتومبیل باشد و خریدار برای بازرسی آن قطعات موتور آن را باز کرده و اجزای آن را مستقلاً مورد آزمایش فنی قرار دهد و در اثر اقدام مزبور خسارتی وارد شود، به نظر می‌رسد که با توجه به اصل معقولیت در کنوانسیون و همچنین ماده ۸۰ حق استناد به فسخ قرارداد یا مطالبه جایگزین کالا را از دست خواهد داد. اما در صورتی که با وجود بازرسی معقول کالا خسارتی وارد شود، مسئولیتی متوجه خریدار نبوده، او می‌تواند به رغم وقوع نقص در کالا در صورت حصول سایر شرایط لازم نسبت به فسخ قرارداد و استرداد کالا به همان وضعیت موجود اقدام کند. در برخی موارد بازرسی کالا مستقیماً سبب ورود خسارت می‌شود، به نحوی که روش دیگری برای آن وجود ندارد. به عنوان مثال برای بازرسی کالایی که از آلیاژ ویژه‌ای ساخته شده، خریدار ناگزیر است تا تعدادی از قطعات کالای مورد نظر را با دستگاه‌های مخصوص

برش داده، از کیفیت آلیاژ قطعات مورد معامله اطمینان حاصل کند. همچنین به نظر برخی از حقوقدانان در صورتی که بازرسی کالا متناسب با اوضاع و احوال هر مورد خاص باشد، تلف یا نقض بخشی از کالای موضوع قرارداد خللی به حق خریدار در فسخ قرارداد وارد نخواهد ساخت. (شهیدی، ۱۳۸۷، ۴۱۶)

۵- اهمیت بازرسی از نظر صادرات و واردات کالا

در زمینه تجارت، چه در بخش صادرات و چه در بخش واردات، داشتن اطلاعات تخصصی و به روز می‌تواند در کیفیت معامله مؤثر بوده و نقش مثبتی ایفا نماید. نقش بازرسی، مستقل از شرایط کمی و کیفی برای صادرکننده، وارد کننده، طرفین قرارداد، بانک، حمل کننده و ... هر یک منافع خاصی دارد. آنچه نزد دولت‌ها از نظر صادرات مورد توجه است رعایت استانداردهای ملی در زمینه صادرات کالا و حفظ منافع ملی با جلوگیری از صدور کالاهای نامرغوب می‌باشد. اکنون رابطه مستقیم رشد اقتصادی کشورها با رشد صادرات آن‌ها واقعیتی انکارناپذیر محسوب می‌شود. بیشتر دولت‌ها با وضع استانداردهای اجباری بر امر صادرات نظارت می‌کنند تا از این طریق به حیثیت تجاری کشور لطمه‌ای وارد نشود. امروزه کیفیت در اقتصاد جهانی جایگاه ویژه‌ای دارد. اصولاً خریدار بر اساس دو عامل قیمت و کیفیت تصمیم می‌گیرد و در نتیجه اقدام به انتخاب کالا و خدمات مورد نیاز خود می‌کند. با توجه به جهانی شدن بیع در تمامی صنایع نیاز به مجموعه‌ای که بتواند با حفظ بی‌طرفی خود روند بازرسی را پیش ببرد بیش از هر زمان احساس می‌گردد. دیده شده که به منظور تشویق صادرات دولت‌های متبوعه صادرکنندگان امتیازات و تسهیلاتی برای آنان در نظر می‌گیرند از قبیل پرداخت یارانه، اجازه استفاده از تسهیلات بانکی خاص و ... که دولت‌ها برای مقابله با تخلف در این زمینه‌ها از خدمات بازرسان در این حیطة بهره می‌برند. در کشور ما که دارای سیستم محدودیت ارزی است، باید اطمینان یافت که کالاهای صادراتی با بهترین قیمت در مناسب‌ترین بازار بین‌المللی عرضه شده است. بازرسی و تأیید رعایت استانداردها توسط صادرکننده از عوامل مهم برای تجویز صادرات و اجازه خروج کالا از گمرک کشور می‌باشد. در کشور ما مؤسسه استاندارد و شرکت‌های بازرسی نقش مهمی در صادرات کالا ایفا می‌کنند. یکی از روش‌های ارزیابی انطباق کالاهای وارداتی بازرسی کالا قبل از حمل توسط شرکت‌های بازرسی تأیید صلاحیت‌شده در مبدأ است. بازرسی و صدور گواهی در ایران در واقع نوعی پیش‌بینی برای جلوگیری از عودت کالای صادراتی خواهد بود. با اجباری شدن اخذ گواهی بازرسی کالا برای کالاهای صادراتی گرچه ظاهر فقط اطمینان خریدار حاصل خواهد شد که این نیز به سود سیاست صادراتی ایران است ولی در عمل نوعی بیمه صادرات (غیر نفتی) صورت می‌پذیرد. بسته به نوع کالای صادراتی، غیر از مؤسسه استاندارد و مؤسسات بازرسی مجاز، سایر مراجع ذی‌بط ملی نظیر وزارتخانه‌ها و سازمان‌های دیگر نیز ممکن است استانداردها و مجوزهای لازم را برای صدور کالا گواهی و تأیید نمایند. لذا چنین سازمان‌هایی که ورود و یا صدور کالا منوط به اخذ گواهی آن‌ها قبل یا بعد از

اظهار کالا در گمرک می‌باشد، موظفند شرایط و مشخصات مورد نظر خود، همچنین نام مؤسسات و سازمان‌های کنترل کننده و مجری ضوابط مذکور را با درج آگهی در جراید و انتشارات مقررات حاضر به اطلاع واردکنندگان، صادرکنندگان و سازمان‌های ذیربط برسانند. صادرکنندگان محموله‌های صادراتی می‌توانند بر اساس درخواست خریدار خارجی و یا بر اساس استاندارد ملی کشور خریدار تقاضای ثبت مشخصات فنی نموده و با ارائه گواهی ثبت مشخصات فنی به ادارات کل استاندارد استان‌ها گواهی انطباق صادراتی اخذ و کالای خود را صادر نمایند. به طور کلی تأثیر بازرسی در صادرات کالاهای کشورمان عبارتند از: الف) حصول اطمینان از کیفیت کالا و کنترل آن‌ها جهت جلوگیری از هرگونه اختلاف بعدی ب) تعیین مسئولیت صادرکننده مطابق قرارداد فروش از طریق بازرسی مستقل پ) تأیید مرجع مستقلی از مورد قبول بودن کالا ت) ابزاری برای ایجاد اطمینان و دستیابی به بازار بهتر برای صادرکننده ث) دریافت سریعتر وجه قرارداد و در نتیجه بهبود وضعیت نقدینگی از طریق ارائه گواهینامه بازرسی به بانک کارگزار ج) در بعضی موارد پرداخت هزینه کمتر.

در زمینه ورود کالا از کشورهای دیگر تلاش بر این است که از ورود کالاهای نامرغوب و ناقص یا با قیمت‌های غیرواقعی به کشور جلوگیری شود تا بدین وسیله حقوق مصرف‌کنندگان پایمال نگردد و از منابع ارزی استفاده مطلوب شود. در این زمینه قوانینی وجود دارد و سازمان‌هایی هم در بعضی کشورها برای دفاع از حقوق مصرف‌کنندگان در همین زمینه‌ها ایجاد شده و خدمات ارائه می‌دهند، همچنین دولت‌ها در خصوص واردات، منابع ارزی زیادی را به این امر اختصاص می‌دهند و اگر کالا نامرغوب باشد به اقتصاد کشور لطمه بسیار وارد می‌شود. به همین دلایل اهمیت وجود بازرسی در خصوص واردات کاملاً محسوس است و باید یک نظارت دقیق و کامل بر روی واردات باشد. ضرورت ایجاد می‌کند که دولت کالاهای وارداتی اعم از محصولات صنعتی و خطرآفرین و نیز فرآورده‌های دامی و کشاورزی را نه در مرز ورودی بلکه در مبدأ صدور این کالاها بازدید و بازرسی کند تا چنانچه ایراد و اشکالی وجود داشته باشد، قبل از شروع به حمل شناسایی و رفع گردد و چون حصول به چنین خواسته‌ای به وسیله مؤسسات داخلی بازرسی کننده کالا و خدمات که فعالیت آن‌ها ملی و درون مرزی است مقدور نمی‌باشد پس مداخله مؤسساتی که فعالیت آن‌ها از خصیصه فراملی و برون مرزی برخوردار است ضرورت می‌یابد. در مورد کالاهای وارداتی همیشه کالا و اسناد تجاری همراه با هم کنترل می‌شوند. به طور کلی موارد مؤثر بازرسی کالا بر واردات عبارتند از: ۱- مستعمل نبودن کالا ۲- مبدأ ساخت کالا ۳- مناسب بودن قیمت پیشنهادی ۴- مناسب بودن بسته بندی کالا با توجه به روش حمل و نوع وسیله حمل ۵- مناسب بودن ابعاد و مشخصات فنی کالا ۶- مناسب بودن بارچینی کالا روی وسیله حمل ۷- دقت در این زمینه که همان کالای بازرسی شده، حمل می‌شود.

۶- ضمانت اجرای عدم بازرسی کالا

خریدار موظف است در کوتاه‌ترین مهلتی که عملاً با توجه به اوضاع و احوال ممکن باشد کالا را بازرسی یا موجبات بازرسی آن را فراهم کند. بازرسی کالا اگرچه تکلیفی است که از سوی کنوانسیون برای خریدار مقرر شده است، لیکن عدم انجام آن نقض قرارداد از سوی خریدار تلقی نمی‌گردد و خسارتی از این لحاظ متوجه فروشنده نمی‌شود. بنابراین تنها نتیجه‌ای که عدم بازرسی کالا برای خریدار دارد این است که او حق خود را در استناد به عدم مطابقت و استفاده از ضمانت اجرای مقرر در این خصوص از دست می‌دهد. بند ۱ ماده ۳۹ کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا در این خصوص مقرر می‌دارد: «در صورتیکه مشتری ظرف مدت متعارفی پس از اینکه عدم انطباق کالا را کشف کرد یا می‌باید کشف می‌کرد، یادداشتی حاکی از تعیین نوع عدم انطباق جهت بایع ارسال نکند، حق او در استناد به عدم انطباق کالا ساقط می‌شود.» بند دوم همین ماده نیز حداکثر مهلت دوساله را برای ارسال اخطار عدم انطباق مقرر نموده مگر در صورت وجود ضمانت قراردادی. لازم به ذکر است در خصوص تشریفات بازرسی کالا مقرره‌ای در کنوانسیون وجود ندارد، ولی با توجه به مقصود کنوانسیون باید گفته شود که در صورت فقدان شروط قراردادی و عرف‌های بین‌المللی، بازرسی باید به طور متعارف صورت گیرد، یعنی با توجه به ماهیت کالا، حجم کالا، نحوه بسته بندی و موارد مرتبط دیگر که معقول و متناسب باشد. بنابراین اگر کالا پیچیده باشد لازم نیست که بازرسی فنی و تکنیکی انجام شود یا جزء جزء کالا بررسی شود. (کیایی، ۱۳۷۶، ۱۴۷) به بیان دیگر خریدار ملزم نیست بازرسی انجام دهد که تمام نقایص و عیوب احتمالی کشف شود. متعاقباً اگر عدم مطابقتی به دلیل عدم بازرسی فنی کشف شود، خریدار می‌تواند به آن استناد کند مانند فاسد بودن برخی کیسه‌های گندم که مورد بازرسی قرار نگرفته‌اند. با این حال خریدار ملزم است که در مرحله اول بسته بندی کالاها و سپس خود کالاها را مورد بازرسی قرار دهد. بازرسی هر کالا با توجه به شرایط خاص آن مورد متفاوت خواهد بود. مثلاً در مواردی که به دلیل ماهیت کالاها امکان بازرسی تمام کالاها وجود ندارد، خریدار ملزم به بازرسی نمونه یا تصادفی است، یا در مواردی که در معاملات قبلی بین خریدار و فروشنده عدم مطابقتی بوده است، خریدار نمی‌تواند به بازرسی نمونه اکتفا کند. با این حال در تمام موارد بار اثبات متعارف بودن بازرسی بر عهده خریدار است، اما برخی بازرسی متعارف را به بازرسی کامل و حرفه‌ای معنا کرده‌اند، هرچند بر هزینه و گران قیمت بودن آن را لازم ندانسته‌اند. قواعد کنوانسیون تخییری است و متعاقبین می‌توانند بر خلاف آن توافق کنند. مثلاً طرفین ممکن است ضمن قرارداد توافق کنند که عرف خاصی بر قراردادشان حاکم باشد، چه عرف داخلی و چه بین‌المللی. ماده ۹ عرف را بر قرارداد مابین طرفین حاکم دانسته ولی شرایطی را مقرر کرده است: اولاً طرفین باید بر این عرف آگاه باشند یا باید آگاه می‌بودند، ثانیاً آن عرف در تجارت بین‌الملل شناخته شده باشد ثالثاً طرفین قراردادهای مشابه در آن نوع تجارت خاص آن عرف را به طور منظم رعایت کنند.

نتیجه گیری

بر اساس آنچه گذشت مشخص می‌شود، موضوع بازرسی کالا از نظر حقوقی اهمیت زیادی دارد. در گذشته هدف اصلی، تسهیل داد و ستد و تأمین امنیت خاطر تجار در امر بازرگانی به خصوص در قراردادهای بیع بین‌المللی کالا بوده، اما امروزه بازرسی جزء لاینفک اجرای تعداد زیادی از قراردادهای مرسوم و موجود در تجارت بین‌الملل گردیده و فقط مختص به قراردادهای بیع بین‌المللی کالا یا حمل و نقل نمی‌باشد. در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا با جزئیات بیشتری به بحث بازرسی کالا اشاره شده و شرایط آن مقرر گشته است. خریدار با بازرسی کالا درصدد نائل شدن به مطابقت یا عدم مطابقت کالا با قرارداد می‌باشد که آثار این بازرسی در حالتی ظاهر می‌شود که کالا مطابق با قرارداد نباشد که در چنین شرایطی خریدار می‌تواند به ضمانت اجراهای مقرر در این خصوص متوسل شود. تنها نتیجه‌ای که عدم بازرسی کالا برای خریدار دارد این است که او حق خود را در استناد به عدم مطابقت و استفاده از ضمانت اجراهای مقرر در این خصوص از دست می‌دهد. هزینه‌های بازرسی عموماً بر عهده خریدار است، جز در مواردی که قرارداد به نحو دیگری تصریح نموده و کارفرمای بازرسی فروشنده باشد. در حقوق ایران اگرچه موادی در قوانین مربوطه تحت عنوان بازرسی کالا وجود ندارد، ولی از فحوائی کلام قانونگذار در قانون مدنی به خصوص در مواد مربوط به خیاریعیب، رؤیت و تخلف وصف می‌توان چنین مفاهیمی را استنباط کرد.

منابع

- اشمیتوف، کلایو ام (۱۳۷۸)، حقوق تجارت بین‌الملل، ترجمه بهروز اخلاقی، ج ۱، چ ۱، تهران: انتشارات سمت.
- پورسید، بهزاد (۱۳۷۳)، «بازرسی کالا ابزاری برای تعیین تعهدات در قراردادهای فروش بین‌المللی کالا»، ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۸۳.
- داراب‌پور، مهرباب (۱۳۷۴)، تفسیری بر حقوق بیع بین‌الملل، ج ۱ و ۲، چ ۱، تهران: کتابخانه گنج دانش.
- شعاریان، ابراهیم و رحیمی، فرشاد (۱۳۹۳)، «بازرسی کالا و اخطار عدم انطباق آن در کنوانسیون بیع بین‌المللی کالا و حقوق ایران»، مجله پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۸، شماره ۱.
- شهیدی، مهدی (۱۳۸۷)، سقوط تعهدات، چ ۴، تهران: نشر حقوقدان.
- صفایی، سید حسین (۱۳۹۰)، حقوق بیع بین‌الملل، چ ۳، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کیایی، عبدالله (۱۳۷۶)، التزامات بایع و مشتری قبل و بعد از تسلیم مورد معامله، چ ۱، تهران: انتشارات ققنوس.